

ОРЧУУЛГЫН ХИЧЭЭЛИЙН ГАРЫН АВЛАГА БЭЛТГЭЖ СУРГАЛТАД ХЭРЭГЛЭХ АСУУДАЛД

Н. Амаржаргал⁵⁴

***Abstract:** Translation textbooks and manuals development is important not only for training professional translators and interpreters, but also for enhancing the effectiveness of foreign language teaching. Universities and researchers have developed and used a large number of translation textbooks and manuals as part of their professional translator training activities. This process demonstrates that the study of translation materials and aids plays an important role in the development of translation studies. In the framework of this article, we have studied the design of translation teaching materials on the example of handbook named “Translation techniques 1”, “Translation techniques 2” developed by ourselves. As the basis for explaining the design of these 2 handbooks, several theoretical works on translation studies have been studied.*

***Түлхүүр үг:** Орчуулгын гарын авлагын зохиомж, хэрэглэгдэхүүн сонгох зарчим, гарын авлагын шаардлага, дасгал даалгавар*

Сэдвийн үндэслэл

Орчуулгын сурах бичиг, гарын авлагыг чанартай бэлтгэх нь мэргэжлийн орчуулагч, хэлмэрч бэлтгэхэд төдийгүй гадаад хэлний сургалтын үр өгөөжийг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэгтэй байдаг. Манай оронд 1990 оноос хойш гадаад хэлний мэргэжлийн орчуулагч бэлтгэдэг ангиуд Монгол улсын төрийн өмчийн болон хувийн хэвшлийн их дээд сургуулиудад олноор нээгдэж даруй 30 гаруй жил өнгөрчээ. Энэ хугацаанд их дээд сургуулиуд мэргэжлийн орчуулагч бэлтгэх сургалтын үйл ажиллагааныхаа хүрээнд орчуулгын сурах бичиг, гарын авлага чамгүй олныг бэлтгэн хэрэглэж иржээ. Тухайлбал эрдэмтэн А. Шархүү “Туурвилзүй, орчуулга судлалын зарим асуудал”, О. Адьяа “Орчуулга: онол, туршлага, сургамж”, Л. Чулуунбаатар “Орчуулга болон бас бус зүйлийн тухай өгүүлүүд” зэрэг орчуулгын онол, дадлагаар хийсэн эрдэм шинжилгээний өгүүллийн эмхэтгэл, Ц. Базаррагчаа “Монгол Хятад хэлний орчуулга зүй” /Онол, дадлага/, Ц. Отгонсүрэн “Орчуулгад суралцах бичиг” /Монгол-Англи/, Д. Нармандах “Орчуулгын онол, дадлага, дасгал” /Монгол-Солонгос, Солонгос-Монгол/, Чвэ Жон Хва “Хэлмэрчлэх орчуулах үндэс” /М. Амартайваны орчуулгаар/ зэрэг бүтээл хэвлэгджээ. Бид энэ үйл явцад өөрсдийн хувь нэмрийг оруулахыг зорин “Орчуулах аргачлал 1”, “Орчуулах аргачлал 2”, “Орчуулах аргачлал 3” гарын авлага боловсруулан англи хэлний орчуулагч, багш, олон улсын харилцааны бакалаврын зэрэг олгох хөтөлбөрийн Англи хэлний орчуулга хичээлд хэрэглэж байна. Эдгээрийг мэргэжлийн ангийн багш, оюутнууд сургалтын хэрэглэгдэхүүн болгон хэрэглэхийн зэрэгцээ эрдэмтэн судлаачид судалгааны эх сурвалж болгон ашиглаж байна. Мөн гадаад хэл сурч буй хүмүүст ч ашиг тусаа өгч байгааг тэмдэглүүштэй байна. Энэ үйл явц

⁵⁴ Дэд проф., доктор, МУИС, Эрдэнэт салбар сургууль, Хүмүүнлэгийн ухааны тэнхим

орчуулгын хэрэглэгдэхүүний судалгаа орчуулгазүйн хөгжилд чухал үүрэгтэй⁵⁵ болохыг харуулж байна. Гагцхүү орчуулгын сургалтын хэрэглэгдэхүүн боловсруулж их дээд сургуулийн сургалтын практикт хэрэглэж байгаа байдлыг хэл тус бүрээр нь авч үзвэл хангалттай сайн биш байна гэж үзэж болохоор байна. Иймд орчуулгын сургалтын хэрэглэгдэхүүний зохиомжийн асуудлыг судлах нь орчуулгын сурах бичиг, гарын авлага олширч, чанар, үр өгөөж нь дээшлэхэд чухал ач холбогдолтой гэж үзлээ.

Сэдвийн судлагдсан байдал

Орчуулгын хэрэглэгдэхүүний судалгаа орчуулгазүйд чухал байр суурь эзэлсээр ирсэн болох нь судалгаанаас харагддаг. Тухайлбал, энэ нь Жеймс Холмс /1988/, Жидён Түри /1995/ нарын орчуулгазүйн судлагууны бүтцийн зургаас тодорхой харагддаг. Жеймс Холмс орчуулгазүйг цэвэр орчуулгын судалгаа ба хэрэглээний судалгаа гэж хоёр ангилан, цэвэр орчуулгын судалгааг онолын ба тайлбар, хэрэглээний судалгааг орчуулагчийг бэлтгэх сургалт, орчуулгын хэрэглэгдэхүүний судалгаа, орчуулгын шүүмж судлал гэж авч үзжээ. Улмаар онолын орчуулгазүйн судалгаанд орчуулгын ерөнхий болон хэсэгчилсэн асуудлыг хамааруулсан байна. Харин тайлбар орчуулгазүйн судалгаанд бүтээгдэхүүн, үйл явц, үүрэгт чиглэсэн асуудлыг хамааруулсан. Жеймс Холмсын боловсруулсан орчуулгазүйн судлагууны бүтцийн зураг дахь орчуулгазүйн салбаруудын хоорондын холбоог Жидён Түри тодруулан улам нарийвчилсан. Түүний үзэж байгаагаар орчуулгын бүтээгдэхүүн, үйл явц болоод үүрэгт чиглэсэн тайлбар судалгаанууд нь орчуулагч бэлтгэх, орчуулгын хэрэглэгдэхүүн, орчуулгын шүүмжийн судалгаа зэрэг орчуулгазүйн хэрэглээний салбар бүрт нөлөөлдөг байна. Мөн орчуулгын онолын судалгаа нь орчуулагч бэлтгэх судалгаанд нөлөөлж, түүгээр дамжуулан орчуулгын хэрэглэгдэхүүний судалгаа болон орчуулгын шүүмж судлалд нөлөөлдөг болох нь Жидён Түригийн боловсруулсан орчуулгазүйн судлагууны бүтцийн зургаас харагдаж байна. (Ж. Түри. 1995:1-14)

Судлаач Соня Колина орчуулгын онолын болон тайлбар орчуулгазүйн судалгаанд суурилан орчуулга заах арга зүйг орчуулгазүйн дэд салбар болгон хөгжүүлэх нь зүйтэй юм гэж онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Тэр “Орчуулга заах нь: Судалгаанаас танхимын хичээл хүртэл” хэмээх бүтээлдээ орчуулгазүйн судалгааны онолын үндэслэл, орчуулгын курс хичээл, сургалтын хэрэглэгдэхүүн зохиомжлох асуудал, орчуулгын үнэлгээ, алдааны шинжилгээ зэрэг орчуулга заах арга зүй, орчуулгын сургалтын хэрэглэгдэхүүн боловсруулах асуудлыг цогцоор нь авч үзсэн байна. “Судалгааны суурьгүй мэргэжлийн орчуулагчийг үйл ажиллагаандаа онолын болон тайлбарлах судалгааны үр дүнг уялдаа холбоотой, үр дүнтэй хэрэглэнэ гэж хүлээх нь бодитой бус зүйл гэдэгт итгэдэг” хэмээгээд судалгааны үр дүнг ашигтай хичээлийн хэрэглэгдэхүүн юм уу, аргачлал болгон хувиргах нь тодорхой цаг хугацаа төдийгүй зарим мэргэжлийн орчуулагч юм уу, багшийн эзэмшээгүй ч байж болох тусгай сургалт шаарддаг гэж үзжээ. (С.Колина, 2003:5) Улмаар тэрээр орчуулгын дасгал даалгаврыг цаг хугацааны хувьд дараахь байдлаар ангилсан байна. Үүнд: 1. Орчуулгын өмнөх дасгал 2. Уншиж ойлгох хэсэг 3. Орчуулгын хэл судлах хэсэг 4. Орчуулгын дараах дасгал зэрэг болно. (С. Колина, 2003:81) Сургалтын гарын авлагыг боловсруулахад дасгал даалгаврыг зохиомжлох, сонгох, оновчтой дараалуулах асуудал чухалд тооцогддог тул судлаач Соня Колинагийн судалгаа ач холбогдолтой байна.

Их дээд сургуулийн сурах бичиг, сургалтын гарын авлагын судалгаанд түүний агуулга, арга зүй, зохиомж, хэрэглээний судалгаа зэрэг олон асуудал ордог. Эрдэмтэн Н.Цэдэвсүрэн “Сурах бичгийн онол арга зүйн зарим асуудал” номдоо сурах бичгийн шинэчлэл, аргазүйн асуудал, агуулга хэрхэн сонгох, сурах бичгийн материалын дидактик боловсруулалт, сурах

⁵⁵ Дэд профессор доктор, МУИС, Эрдэнэт салбар сургууль, Хүмүүнлэгийн ухааны тэнхим

бичгийн дизайны асуудлын талаар өгүүлсэн байна. Эрдэмтэн Ж.Даваа, Г.Сарантуяа нар “Дээд сургуулийн сургалтын технологи” номдоо сурах бичгийн үүрэг, бүтэц, бүрдэл хэсгүүд, сурах бичгийн бүтэцэд тавигдах дидактик шаардлага, сурах бичгийн бүрэлдэхүүн тус бүрийн үүрэг, сурах бичгийг хэрхэн бичих дараалал зэргийг авч үзсэн. Сурах бичигт сургалтын агуулгыг бүрэн илэрхийлж чадахуйц, мөн судлагдахууны дэс дарааллыг нарийн баримтлан бичигдсэн байх шаардлага тавьсан. Судлаач Ж.Даваа, Г.Сарантуяа нар “Сурах бичгийн агуулгын бүтэц нь бүлэг, дэд бүлэг, зүйл, дэд сэдэв гэсэн хэсгээс бүрдэнэ. Бүлэг, дэд бүлэг, зүйл нь сурах бичгийн агуулгыг бүхэлд нь мөн тойм байдлаар илэрхийлсэн байна. Бүлгийн бүхэллэг байдал нь агуулгыг тодорхой уялдаатайгаар илэрхийлэх, зохих мэдээллийг дамжуулахад чиглэсэн үндсэн эх сурвалжийг тайлбарласан, салбар мэдлэгүүдийн хоорондын уялдааг тодорхойлсон зэрэг хэв шинжтэй байна” гэж үзжээ. (Ж. Даваа, О. Сарантуяа, 2007:102)

Баримт бичгийн судалгаанаас орчуулгын хичээлийн гарын авлагыг сургалтын зорилгодоо нийцүүлэн боловсруулахдаа түүнд оруулах сэдэв сонгох, дасгал даалгаврыг зохиомжлох, оновчтой дараалуулах зэрэг асуудлыг хянамгай авч үзэх шаардлага байдаг болох нь ажиглагдлаа. Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд англи хэлний орчуулгын хичээлийн гарын авлага боловсруулахдаа зохиомжийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэснээ тайлбарлахыг зорилоо.

1. Орчуулгын гарын авлагын зохиомжийн судалгаа

Их дээд сургуулийн орчуулгын хичээлийн гарын авлагыг боловсруулахдаа:

1. Сэдэв, үг хэллэг, дүрмийг тодорхой шалгуурын дагуу сонгох
2. Гарын авлага дахь бичвэр шаардлага хангасан байх
3. Дасгал даалгаврыг зохиомжилж, оновчтой дараалуулах зэрэг асуудлыг шийдвэрлэн “Багш, гадаад хэлний боловсрол (англи)” бакалаврын зэрэг олгох хөтөлбөрийн хүрээнд Англи хэлний орчуулга 2 хичээлээр судалдаг “Орчуулга аргачлал 1”, “Орчуулах аргачлал 2” гарын авлагыг хэрхэн зохиомжилсноо тайлбарлая.

А. Хичээлийн материалыг судлаач Миллетийн санал болгосон дараахь шалгуураар сонгосон. Үүнд:

1. Сэдлийн хүчин зүйл: Суралцагчдын сурах сэдэл тэмүүллийг өрнүүлэх зорилгоор танин мэдэхүйн ач холбогдолтой сэдвүүд сонгон, уялдаа холбоо сайтай дасгал боловсруулж оруулсан.
2. Сонирхол: Сэдэв сонирхолтой байх нь суралцагчдад сурах хэрэгцээ бий болгож, улмаар дасгал боловсронгуй байх нь суралцагчид тухайн хичээлийн материалыг сайн эзэмшихэд дэмжлэг болох ач холбогдолтой гэж үзсэн.
3. Сэдэв: “Орчуулах аргачлал 1” гарын авлагад “Улс төр”, “Бизнес”, “Орчуулах аргачлал 2” гарын авлагад “Хууль”, “Эдийн засаг” зэрэг нийгэм улс төрийн зохиол бүтээлийн орчуулгын сэдвийг сонгож оруулсан. Эдгээр сэдвүүд Англи хэлний орчуулга 1, 2 хичээлийн хөтөлбөрт тусгагдсан байдаг нь сэдэв сонгох нөхцөлийг бүрдүүлсэн.
4. Бичвэр ойлгомжтой байх чанарыг хангахын тулд гарын авлагад суралцагчдын тухайн шатны мэдлэг, чадварт тохирох түвшний бичвэрүүдийг сонгосон.
5. Үгийн сангийн болон дүрмийн материал дөхөмтэй байх чанар. Улс төр, бизнес, хууль, эдийн засгийн нэр томъёо 2 гарын авлагын үгийн санг бүрдүүлсэн. /Миллет.М, 1988/

Б. Сургалтын бичвэрт тавигдах шаардлага хангасан байдал

Энэхүү гарын авлагад зохиомжлон оруулсан бичвэрүүд нь сургалтын бичвэрт тавигдах:

1. Хүмүүжүүлэх үр нөлөө
2. Танин мэдэхүйн ач холбогдолтой байх
3. Суралцагчдын сэтгэхүйг хөгжүүлэх

4. Суралцагчдын үгийн сангийн нөөцийг хөгжүүлэхүйц байх
5. Дүрмийн мэдлэгийг бататгахад тодорхой үүрэг гүйцэтгэхүйц байх
6. Суралцагчдын нас сэтгэхүйн онцлогт тохирсон байх зэрэг шаардлагыг хангасан.

В. Дасгал даалгавар, тайлбарын дараалал

Дээрх сургалтын гарын авлагад тавигдах шаардлага, шалгуураар гарын авлагын 1 хичээлийг боловсруулсныг хүснэгтээр танилцуулбал:

Хүснэгт 1. Гарын авлагын “Эдийн засаг: Татвар” сэдэвт дасгал, тайлбар сэлтийг дараалуулсан байдал

№	Бүтэц	Дасгал, тайлбар, хэсэг тус бүрийн агуулга
1	Сэдэв	“Эдийн засаг: Татвар”
2	Орчуулж сурах дүрмийн загвар	Ирээдүй цагт хувилсан үйл үгийн идэвхгүй хэвийг орчуулах
3	Үг хэллэг	Эдийн засаг, татвартай холбоотой түгээмэл хэрэглэгддэг үг хэллэг, нэр томъёо оруулсан.
4	“Харьцуул” гэсэн гарчиг бүхий хайрцаг	Энэ хэсэгт тусгайлан сонгож авсан англи өгүүлбэрийг түүний орчуулгатай загвар болгон оруулж, орчуулгын онцлогийг тайлбарласан.
5	Зарим үг хэллэгийн тайлбар	Ийм гарчигтай хэсэгт түлхүүр үгсийн олон утга, утга тус бүрийн жишээг оруулсан.
6	Үг хэллэг орчуулах дасгал	Идэвхтэй болон идэвхгүй хэвд хувилсан үйл үгсийг орчуулах дасгал оруулсан.
7	Өгүүлбэр орчуулах дасгал	Зарим үг хэллэгийн тайлбар хэсгийг судалсны үндсэн дээр өгүүлбэр орчуулах зорилготой. Өмнөх дасгалд орчуулсан үг хэллэг бүхий өгүүлбэр орчуулах дасгал оруулсан. Суралцагчид өмнөх 2 дасгалаар эзэмшсэн мэдлэгээ бататгана.
8	Тодорхой нэг үг орсон нийлцийн орчуулга судлах дасгал	Тодорхой нэг үгийн холбогдох үгтэй үүсгэсэн нийлцүүдийг /economic crisis, economic development гэх мэт/ тэдгээрийн орчуулгатай оруулсан тул суралцагчид тухайн үг англи хэлэнд ямар ямар нийлц үүсгэсэн болоод тэдгээрийг хэрхэн монгол хэлэнд орчуулсныг ажиглан тогтооно.
9	Өгүүлбэр орчуулах дасгал	Өмнөх дасгалд орчуулсан нийлц бүхий өгүүлбэр орчуулах дасгал оруулсан. Суралцагчид өмнөх 2 дасгалаар эзэмшсэн мэдлэгээ бататгана.
10	Орчуулах аргачлал	And холбоос үгийг орчуулах 4 тохиолдлыг түүний утга, хам сэдэв, өгүүлбэрт гүйцэтгэх үүргийн талаас тайлбарлан, жишээ бүрийг орчуулгын хамт оруулсан.
11	Үг сонголт:	Ийм гарчигтайгаар үгийн олон утгаас оновчтойг сонгох дасгал орууллаа. Энэ дасгалд англи өгүүлбэр тус бүрийн дор түлхүүр үгийн 2 утгыг оруулсан бөгөөд суралцагч оновчтой утгыг сонгон өгүүлбэрээ орчуулна.
12	Үгийн олон утга:	Энэ хэсэгт 1 үгийн олон утгыг ялгаж зөвийг сонгож сургах зорилготой англи өгүүлбэрийг түүний монгол орчуулгатай оруулсан. Зарим хичээлд энэ дасгалыг суралцагчаар өөрөөр нь орчуулуулахаар зохиомжилсон.
13	Аман орчуулгын дадлага А, Б	Энэ хэсэг аман орчуулгын дадлага хийлгэх зорилготой. Тус бүр нь 10 өгүүлбэр, түүний орчуулгаас бүрдэж байна. Суралцагчид хосоор ажиллан, харилцан бие биенээ дадлага хийлгэх, шалгах боломжтой.

Дээрхээс гадна толь бичигтэй ажиллах дасгал /суралцагч өгөгдсөн үгийг толь бичиг судлан орчуулж, үг хэллэг орчуулж сурахын зэрэгцээ толь бичигтэй ажиллах дадал чадвар эзэмшинэ/, ижил язгууртай үгийн орчуулга /нэг язгуур бүхий өөр өөр үгсийн аймагт хамаарах үгийг ялгаж орчуулж сурна/ зэрэг дасгал даалгавар, сэдэв тус бүрийн эцэст үг хэллэгийн жагсаалт оруулсан.

Энэхүү гарын авлагаар орчуулгын хичээл заах арга нь тайлбарлах, суралцагчаар өөрсдөөр нь мэдлэг бүтээлгэх болон ярилцлагын арга байна. “Орчуулах аргачлал 1”, “Орчуулах аргачлал 2” гарын авлага нь хоорондоо уялдаа холбоо сайтай, хөнгөнөөс хүнд рүү чиглэсэн, тодорхой зорилт бүхий дасгалуудаас бүрдэж байгаа бөгөөд бүгд нийлээд орчуулах аргад сургах дасгалын тогтолцоог бүрдүүлж байна.

Дүгнэлт

1. Орчуулгын сурах бичиг, гарын авлагын зохиомжийг сайжруулах, боловсронгуй болгох, тэдгээрийг орчуулгын сургалтын практикт хэрэглэх асуудлыг гүнзгийрүүлэн судалбал мэргэжилтэн бэлтгэх ажлын чанарт сайн нөлөө үзүүлэхээр байна.

2. Сурах бичгийн зохиомжийн судалгаанд дасгал даалгавар зохиомжлох, үг хэллэг, бичвэр сонгох, тэдгээрийг оновчтой дараалуулах явдал зүй ёсоор ордог бөгөөд орчуулгын гарын авлага, сурах бичигт үгийн олон утгаас бичвэрийн хам сэдвийг харгалзан оновчтойг сонгох, нэг үгийн бусад үгтэй үүсгэсэн олон нийлцийг орчуулах, ижил язгууртай өөр өөр үгсийн аймгийн үгийг орчуулах, толь бичигтэй ажиллах, эх зохиолын өгүүлбэрийг түүний орчуулгатай харьцуулан судлах, аман орчуулгын дадлага хийх, орчуулгын алдаанд шинжилгээ хийх зэрэг дасгал даалгаврын төрлүүдийг оруулбал зохино.

3. Орчуулгын гарын авлагын дасгал бүр зорилттой байх, хоорондоо уялдаа холбоо сайтай байх, өмнөх дасгал нь дараагийн дасгалыг амжилттай хийх суурь болохуйц байх, дараагийн дасгал нь өмнөх дасгалын бататгал болохуйц байх зэрэг нь суралцагчдад орчуулгын чадамж эзэмшүүлэх чухал нөхцөл болно гэж үзэж байна.

Номзүй

Монгол хэлээр:

Амаржаргал Н. (2015), *Орчуулах аргачлал 1*, УБ. МУИС Пресс Хэвлэлийн газар

Амаржаргал Н. (2016), *Орчуулах аргачлал 2*, УБ. МУИС Пресс Хэвлэлийн газар

Даваа Ж, Сарантуяа О, *Дээд сургуулийн сургалтын технологи*, (р. 102). УБ. Арт Софт.

Цэдэвсүрэн Н. (2007). Сурах бичгийн онол арга зүйн зарим асуудал, УБ. Соёмбо Принтинг

Гадаад хэлээр:

Миллет М., *Критерий отбора текстового материала для обучения чтению на русском языке студентов вузов*, Русский язык за рубежом, Москва. 1988

Колина С (2003). “Орчуулга заах нь: Судалгаанаас танхимын хичээл хүртэл”. МкГрау Хийл

Түри Ж. (1995). Тайлбар орчуулгазүй ба бусад. Бенжаминсийн орчуулгын номын сан

Холмс Ж. (1988). Орчуулгазүйн нэр ба мөн чанар. Амстердам